

УДК 712:582.632.1(477-25)

Л.І. ПАРХОМЕНКО

Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України
Україна, 01014 м. Київ, вул. Тімірязєвська, 1

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ВИДІВ БЕРЕЗИ (BETULA L.) У ДЕКОРАТИВНИХ НАСАДЖЕННЯХ КИЄВА

Розглянуто питання використання видів Betula L. у декоративних насадженнях Києва. Виділено групи фізіономічних типів головних паркоутворюючих деревних рослин. Обговорюються перспективи використання інтродукованих видів берези в ландшафтних композиціях.

Берези, особливо представники секції *Albae* L., завдяки своїм білокорим стовбурам, мальовничим обрисам крон, світло-зеленому забарвленню листків, при вирощуванні разом зі шпильковими та широколистяними породами створюють високохудожні композиції. Зміна забарвлення їх листя залежно від пори року і широка гама його відтінків, форма стовбура, забарвлення і рисунок кори, архітектоніка крони у безлистяний період зумовлюють високу декоративність березових насаджень.

Створення стійких, довговічних, декоративних елементів композиції в насадженні залежить від біологічних, екологічних та фітоценотичних властивостей рослин, вдалого їх добору і правильного розташування.

За даними В.Ф. Пилипчук [8], в асортименті листопадних дерев та кущів для озеленення київських парків використано 87 родів деревних рослин. При доборі рослин застосовували фізіономічний принцип. Л.І. Рубцов [11] виділив 120 фізіономічних типів покритонасінних дерев і кущів. Дерева, в свою чергу, поділені на дві основні категорії – декоративно-листяні (тіньові) і такі, що красиво цвітуть.

Внаслідок досліджень декоративних насаджень Києва встановлено, що в більшості з них переважають п'ять-шість груп фізіономічних типів дерев, а саме: липи, клена, горіха, берези, тополі, робінії. Рідше можна зустріти насадження, де переважають тричотири групи фізіономічних типів: ясеня, дуба, в'яза, граба. Практично не трапляються насадження, де було б усього одна-дві групи фізіономічних типів.

Берези належать до групи березових типів. Враховуючи фізіономічні типи, можна показати індивідуальну красу дерева або куща, грамотно поєднати рослини при створенні груп, компонуючи їх відповідно до ритміки та біологічного розвитку кожної рослини.

Група березових типів об'єднує варіанти ландшафтних груп, в яких головними є види з роду береза. Береза – одне з найгарніших і найулюбленіших дерев нашого народу. Вона оспівана в багатьох піснях і відтворена на полотнах художників. Присутність у декоративних насадженнях берези, особливо представників секції *Albae*, надає ландшафту святковості і величі. Л.І. Рубцов [10] виділив у роді береза три фізіономічні типи: берези білої, б. жовтої, б. даурської.

Фізіономічний тип берези білої характеризується білим забарвленням стовбура та ажурною кроною. У цього типу дрібніше листя. Воно пізніше жовтіє й опадає. Дерева переважно 14–30 м заввишки. Кора на стовбурах біла, гладенька або злегка відшаровується. Характерний швидкий ріст.

До цього типу належать усі види та форми берез із секції *Albae*.

Для фізіономічного типу берези жовтої характерний жовтий, коричневий, золотисто-сірий, оранжево-сірий колір кори стовбура. Форма крони неправильна. У деяких видів кора відшаровується тонкими пластинками, як у вишні.

До цього типу належать берези із секції *Acuminatae* Rgl. та тіньовитривалі види із секції *Costatae* (Rgl.) Koehne: б. алеганська, або жовта (*B. alleghaniensis* Brit.), б. ребриста (*B. costata* Trautv.), б. Ерманова, або кам'яна (*B. ermanii* Cham.), б. вишнева (*B. lenta* L.), б. Максимовичова (*B. maximowicziana* Regel.), б. західна (*B. occidentalis* Hook.), б. в'язолиста (*B. ulmifolia* Sieb. et Zucc.). У цих видів рано спостерігається осіннє забарвлення листя. Добре розмножуються насінням, яке досягає у серпні-вересні. Схожість насіння висока.

Фізіономічний тип берези даурської характеризується сірувато-коричневим (з відтінками до червонувато-бурого), темним або темно-коричневим кольором кори стовбура, яка відшаровується великими пластинками і частково звисає на стовбурі. Види цього типу світлолюбні. У природних умовах вони найчастіше ростуть поодинокі або в насадженнях з низькою повнотою.

До цього типу належать берези: біла китайська (*B. albo-sinensis* Burkil.), вільхоподібна (*B. alnoides* Buch. Ham. ex Don.), ліщинолиста (*B. corylifolia* Rgl. et Maxim.), даурська (*B. davurica* Pall.), чорна (*B. nigra* L.), темна (*B. obscura* A. Kotula), Шмідтова, або залізна (*B. schmidtii* Regel).

Ми виділяємо ще фізіономічний тип берези кущової, для якого характерні невеликі за розмірами рослини. Листки дрібні.

Кора гілок темно-коричнева, сірувато-коричнева, сірувато-біла, бура або темно-червоно-коричнева з різними відтінками. Схожість насіння низька.

Види цього типу ростуть на болотах, по берегах та заплавах річок або в місцях з близьким заляганням до поверхні ґрунтових вод. Сюди також входять види, які зростають у субальпійському поясі гір.

До цього типу належать усі види із секцій *Fruticosae* Rgl. та *Nanae* Rgl.

Перспективним напрямом сучасного зеленого будівництва є введення в насадження інтродуцентів та форм з найкращими декоративними та біолого-екологічними можливостями. Тому при доборі видів та форм беріз головними критеріями є оцінка їх декоративності і невибагливості до умов міського середовища. Потрібно також чітко визначити параметри, за якими вони переважають або доповнюють місцеві види. Врахування декоративних якостей інтродукованих видів берези, будови і форми крони, декоративності окремих їх органів (розмір і форма листя, забарвлення листової пластинки, особливо в осінній період, кольорова гама і текстура кори стовбурів дерев тощо) дасть змогу істотно поліпшити естетичний вигляд декоративних насаджень і ландшафтів Києва.

За екологією деякі інтродуковані види берези досить істотно відрізняються від аборигенних беріз. Так, береза ребриста є одним з найбільш тіньовитривалих видів. До цієї групи належать також берези кам'яна, або Ерманова, і в'язолиста. Середньо-тіньовитривалими є берези вишнева та алеганська. Ці інтродуценти можуть використовуватися для створення ландшафтних композицій разом з аборигенними видами берези, причому їх слід розміщувати групами або поодинокі залежно від екологічних та біологічних особливостей видів, їх стійкості проти шкідників та захворювань.

Поповнення асортименту інтродукованими видами та формами берези дає можливість створювати гаї і біогрупи, прості

за структурою, які складатимуться з представників одного роду. Це сприятиме розкриттю декоративних якостей беріз, зробить ландшафти колоритнішими, підвищить художню якість композицій. На основі наших досліджень [3–7] та аналізу літературних джерел [1, 2, 9–12], можна дійти висновку про те, що ґрунтово-кліматичні умови Києва цілком придатні для вирощування багатьох інтродукованих видів берези. Вони можуть використовуватися в композиціях з місцевими видами – березами повислою і пухнастою.

Значну перевагу перед типом виду мають декоративні форми беріз, які відрізняються за характером росту, обрисом крони, морфологічною будовою та забарвленням листків, формою, текстурою і забарвленням кори стовбура та за деякими іншими ознаками.

Садові форми видів берези можна використовувати для створення контрастних груп, оформлення скверів, входів у парки, садиби і будинки, для розкриття трагічного змісту композицій на меморіальних територіях.

Використовуючи класифікації О.І. Колеснікова [2] та Л.І. Рубцова [11], ми здійснили аналіз декоративних якостей садових форм видів *Betula*, які представлені в ботанічних садах, парках та інших декоративних насадженнях Києва.

Для формування нижнього ярусу декоративних насаджень придатні низькорослі форми. У декоративних насадженнях міста вони представлені шпильковими та деякими листяними породами. Ми рекомендуємо для цього вирощувати берези: повислу ф. 'Юнга' (*B. pendula* Roth. 'Youngii'), ойківську (*B. oycoviensis* Bess.), кущову (*B. fruticosa* Pall.), низьку (*B. humilis* Schrank.), розлогу (*B. divaricata* Ledeb.), буру, або Гмелінову (*B. fusca* Pall. ex. Georgi.). Найдоцільніше їх використовувати для оформлення альпінаріїв, кам'янистих гірок, як бордюрні насадження, солітери або невеликі групи для озеленення щільно забудованих ділянок міста.

До головних декоративних ознак беріз належать також форма та розміри листкової пластинки. Із великолисткових та дрібнолисткових видів і форм берези слід відзначити: березу Деметрія (*B. demetrii* Jg. Vassil.), Максимовичову (*B. maximowiczii* Rgl.), ойківську, а також спонтанні форми берези даурської, виявлені нами серед сіянців у 1979 р. [7]. Ажурна крона властива березі повислій форма 'Далекарлійська' (*B. pendula* 'Dalecarlica').

Використання різних форм беріз дасть змогу підсилити декоративний ефект насаджень.

1. *Замятнин Б.Н.* *Betulaceae* С.А. Agardh. Березовые // *Деревья и кустарники СССР*. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1951. – Т. 2. – С. 264–234.

2. *Колесников А.И.* Декоративная дендрология. – М.: Лесн. пром-сть, 1974. – 704 с.

3. *Пархоменко Л.И.* Биологические особенности цветения дальневосточных берез в условиях Киева // *Интродукция и акклиматизация растений*. 1991. – Вып. 15. – С. 32–35.

4. *Пархоменко Л.И.* Березы Дальнего Востока в культуре в Полесье и Лесостепи Украины – М., 1991. – 188 с. – Деп. в ВИНТИ 01.03.91. № 932 – В 91.

5. *Пархоменко Л.И.* Итоги и перспективы интродукции видов рода *Betula* L. в дендрарии Центрального ботанического сада им. Н.Н. Гришко НАН Украины // *Интродукция и акклиматизация растений*. – 1994. – Вып. 21. – С. 21–23.

6. *Пархоменко Л.И.* Особенности плодоношения видов рода *Betula* L. при интродукции в Центральном ботаническом саду им. Н.Н. Гришко НАН Украины // Там же. – 1995. – Вып. 23 – С. 29–33.

7. *Пархоменко Л.И.* Спонтанні формоутворення в роді *Betula* L. при інтродукції // *Інтродукція рослин*. – 1999. – Вип. 3–4. – С. 142–145.

8. *Пачосский И.К.* Основы фитоценологии. – Херсон: Херсонская 2-я Гос. типогр., 1921. – 346 с.

9. *Пилипчук В.Ф.* Дендрофлора покритонасінних у парках Києва та перспективи оптимізації їх насаджень: Автореф. дис. ... канд. біол. наук. – Київ, 1996. – 21 с.

10. *Рубцов Л.И.* Деревья и кустарники в ландшафтной архитектуре. – К.: Наук. думка, 1977. – 272 с.

11. *Рубцов Л.И., Лантес А.А.* Справочник по зеленому строительству. – Будівельник, 1971. – 311 с.

12. *Щепотьев Ф.Л.* Дендрология. – М.; Л.: Гослесбуиздат, 1949. – 347 с.

Рекомендувала до друку Н.М. Трофименко

Л.И. Пархоменко

Национальный ботанический сад им. Н.Н. Гришко
НАН Украины, Украина, г. Киев

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ
И ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
ВИДОВ БЕРЕЗЫ (*BETULA L.*) В ДЕКОРАТИВНЫХ
НАСАЖДЕНИЯХ КИЕВА

Рассмотрен вопрос использования видов *Betula L.* в декоративных насаждениях Киева. Выделено группы физиономических типов основных паркообразующих древесных растений. Обсуждаются перспективы использования интродуцированных видов березы в ландшафтных композициях.

L.I. Parkhomenko

M.M. Grishko National Botanical Gardens,
National Academy of Sciences of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

CONTEMPORARY STATE AND PROSPECTS
OF USE OF BIRCH (*BETULA L.*) SPECIES IN KYIV
ORNAMENTAL PLANTATIONS

The question on use of *Betula L.* species today in ornamental plantations of Kyiv is considered. The groups of fisionomical types of main species woody plants in parks are suggested. Perspectives of introducing *Betula* species use in landscape compositions are discussed.